

המן והשלי

הרב מנחם בורשטיין

ברכה ראשונה

המוציא לחם מן הארץ

- ♦ רק מה שגדל בקרקע עצמה, מברכים המוציא לחם מן הארץ (ירושלמי כלאיים פ"ז)
- ♦ נפטרו שאר מאכלים כי אם "מן השמים" לא היה פוטר (שפתי צדק)
- ♦ כיוון שירד על הקרקע והיה זמן מה נהיה חיבור לקרקע (שפתי צדק ע"פ הספורנו)

יש לומר דברכו על המן המוציא לחם מן הארץ ומוציא עי"ז שאר מאכלים הבאים בתוך הסעודה כפת דהלא כ' הספורנו בפרשת בשלח דהי' לו יניקה מהקרקע ולכן הי' אסור ללוקטו בשבת.

המוציא לחם מן השמים

- ♦ רמ"ע מפאנו - בסעודה לעתיד לבוא כיון שצריך לחם יוציאו צנצנת המן (כן מהר"ח פלג').
- ♦ בני יששכר - כיון שבשבת היתה לו עליה ברכו רק בשבת אקב"ו "לאכול סעודת שבת" (עמ' 58).

הנה דכירנא כשהייתי מסתופף בצל קדשו של כבוד מחותני הרב הקדוש מהרצ"ה מוידטשוב זצוק"ל נפל מילתא בפומי לחקור האיך הי' ברכת המן, ואני הייתי משיב שמצאתי כך להרמ"ע מפאנו דלעתיד יברכו על המן המוציא לחם מן השמים ונפל ויכוח בדבר בין החברים נענה א' מן החברים הלא הוא הנקובל מו"ה ישראל דוב זלה"ה אשר כמדומה לא בירכו ברכה על המן כל עיקר כיון שהוא לחם אבירים כדאי' ביומא עה: שנבלע באיברים שלא הי' בו נירור כי כל עיקר הברכה לברר ניצוצין ולהפרידם מן הפסולת ובמן לא הי' פסולת ונהניתי מאד כי לדעתי הדברים הרובים אל האמת והייתי מחמיץ להי' זה על דברי הרמ"ע ז"ל י"ל דבאמת לא היו מברכין על המן בימות החול שום ברכה מטעם הנ"ל, אבל בשבת עם היות שלא היו מברכין ברכת הנהנין עכ"ז להיות שבת הוא קדש והאכילה בו כעין אכילת קדשים היו מברכין ברכת המצוה אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול סעודת שבת והוה קדשו במן זה מה שנראה לדעתי לפרש כעת והשי' יודע האמת.

לא ברכו

- ◆ בבני יששכר - עיקר הברכה לברר ניצוצות הקדושה מתוך האוכל - המן לחם אבירים
- ◆ קודם חטא אדם הראשון הארץ הוציאה גלוסקאות ולכן מברכים כי החטא היה (ארץ צבי)
- ◆ עפ"י שהיו לו כל הטעמים בכל אופן לא היה לחם או בשר ממש
- ◆ דינם כבני נח שלא מברכים (אמרי אמת) { אי ברכה אביזריהו בגזל וב"נ לא חייבים על אביזריהו)
- ◆ לא מברכים על דבר שתלוי בשני (כמו צדקה - רשב"א: אולי לא ירצה לקבל). הברכה כנגד כוחי ועוצם ידי וכאן אינו (נפש חיה)

ועוד יש לומר כי בכל דבר שבא בהשתדלות ויגיעת האדם שיכול הטועה לומר כוחי ועוצם ידי עשה לי כל זה התקינו ברכה עליה להודיע כי הכל מאתו יתברך לא כן במה שהיא למעלה מן הטבע כאכילת המן.

נפש חיה אר"ח סי' ר"ד

מזונות

- ◆ "וטעמו כצפיחית בדבש" - ויכל גם לפטור ברכות אחרות כ"כאור הלכה" קס"ז (גן רווה)

שהכל

מיהו מדברי וזה"ק בפ' המן משמע שהיו מברכין עליו דכתב כל אלו בני האמונה יוצאים ולוקטים המן ומברכים עליו את השם הקדוש ומן ההוא הי' מעלה ריחות של כל הבשמים שבגן עדן כי בו נמשך ויורד למטה כשמשימו לפני כל טעם שהי' רוצה לטעום טעם אותו ומברך למלך הקדוש עליון (עי"פ פי' הסולט) ומשמע דהיו מברכין לפניו ולאחריו ולכן פתח בזה"ק שהיו מברכין עליו והיו טועמין בו כל הטעמים ומברכין עליו ומשמע שברכו עליו פענמיים לפניו ולאחריו.

גן רווה מאמר ברכו על המן

וכל זה לגבי ברכה ראשונה, אך לגבי ברכה אחרונה לכאורה יש לנו גמי מפורשת בדברכות (מ"ח ע"ב) איתא: א"ר נחמן משה תיקן לישראל ברכת הון בשעה שירד להם מן וכו' הנה דמפורש שברכו אז ברכת הון. אך לפי"ו קשה מאד דה"ר ברמב"ם פי"ג מהלכות ברכות וזלכה י"א כתב וכל שמברכין עליו המוציא מברכים עליו ברכה"מ, הוא תליך בהא, ואיכ כיון שמפורש כעת שברכו ברכת הון על המן, איכ ראי שברכו גיכ המוציא, וקשה על הנ"ל שראינו בדעת הרבה אחרונים שלגמרי לא בירכו, או בירכו ברכה אחרת ורק השפתי צדיק ר"ל שמברכים המוציא לחם מן הארץ והוא יחיד בזה.

אכן עמוד בזה גם האחרונים, ובארץ צבי (פ"ר לך לך) כתב (בנראה שזה כחנתו שם להקשות ע"פ דברי השו"ע הרב להלן בס"י קפ"ז ע"ש היטב ותבין) ש"ל דמה דאיתא בגמ' ברכות ונ"ל שמשא תיקן להם ברכת, לא ה"י זה על המן, אלא על דברים אחרים שקנו או בניו מתגרי אומות העולם כדאיתא בגמ' יומא פ' ע"ב ע"י"ש, אך על המן אה"נ לא ה"י המוציא ולא ברכת המזון ע"כ.

עד תירוץ כתב בזה בן רח"ו פ"ר בשלח (וב"כ בש"י חמד מערכת כ' כללים אות ק') דברי הרמב"ם הם רק אם מברכים ד' ברכות בברכה"מ. זה שייך להמוציא לפני האכילה, אך משה רבינו תיקן רק ברכת הון, זה אפשר לכרך גם אם לא מברכים על אותו דבר המוציא, (ואמנם יש דקדוק חזק בלשון הרמב"ם (ופלא שלא הביאו ה"ן ר"ח והש"ד חמד ראי' לדבריהם מזה) שכתב שם ה"ל: כל שמברכים עליו בתחלה המוציא מברכים לאחריו בסוף ברכת המזון כסדרה ארבע ברכות עב"ל. ולשם מה הוסיף המלים יכסדרה ארבע ברכות, וכי בא כאן להשמיענו שמברכים ברה"מ ארבע ברכות, ה"ל רביון להנ"ל ורק אם מברכים ברה"מ מלאה של ד' ברכות זה שייך להמוציא ודו"ק).

ובגן ר"ח שם הוסיף שלפי"ו איש הראשונים לשם מה הרצוף משה לתקן להם ברכת הון, הרי זה דאורייתא שגא' ואכלת ושבעת וברכת (ובאמת י"ל בזה דהרצוף לתקן זאת לקודם מ"ת כשהתחיל המן לרדת שאז יברכו גיכ הון, אך לפי דברי אירמור האמרי אמת וצ"ל אכן אז לא בירכו ובב"ל דו"ק). וכתב בגן ר"ח שלהנ"ל איש, דקודם שתתיקן משה לא ה"י להם ברה"מ כיון שלא בירכו המוציא לא ה"י ברה"מ. ולכן תיקן משה ברכה אחת ברכת הון ואו מהני שפיר ובב"ל ודו"ק עכ"ד.

ברכה אחרונה

משה תיקן ברכת הון בשעה שירד להם המן (ברכות מ"ח)

כל שמברכין עליו המוציא מברכים עליו ברכת המזון (רמב"ם ברכות פ"ג ה"ג)

לא ברכו

וברכת הון על הדברים שקנו (יומא פ') מתגרי אומות העולם

כיון שהיה נבלע באיברים אין מברכים כמו קשמים

ברכו

ע"פ הרמב"ן ששפע א"י בא להם למדבר, וכך היה בהם מ' 5 המינים

רק הון

מברכים גם אם לא ברכו קודם המוציא (ש"ד חמד כ' כללים אות ק')

קודם מתן תורה ברכות הון ואח"כ ברכו הכל כי דאורייתא. (גן רווה)

שאלות כלליות

1. חושב להרגיש טעם איסור האם עובר על האיסור?

היד"א (פתח עניים - עמ' 64)

מי יאכילינו בשר? הרי יכלו לטעום במן, אלא רצו כבשר (לא כשר) שאכלנו במצרים שאסור לנו כרגע לבקש כמותו.

ובדבר זה נסתפק החיד"א בספרו דבש לפי (מערכת נ' אות ל'). ובס' חומת אנך סו"פ בהעלותך ס"ל שהי' מותר להם לטעום טעם איסור במן וכ"כ בספרו פתח עניים חולין קט: ובתורת החיד"א פ' בשלח הביא בשמו דחקר לומר אי הי' אסור לטעום טעם איסור במן לא הי' המן מתהפך לטעם איסור אף כשחשבו לטעום בו אותו הטעם כיון דהי' באיסור. ובס' שפתי צדיק הביא מהי' הרי"ם בס' הזכות דלא הי' במן טעם איסור. ולכאורה דבר זה תלוי אי טעמו במן טעמו וממשו או רק טעמו דמאן דס"ל (יומא ע"ה). דטעמו במן רק טעמו היינו דלא הי' המן מתהפך לעצם הדבר רק כעין טעמו של אותו הדבר ומסתברא לפי"ז דלא היה אסור לחשוב בו טעם דבר האסור כיון דלא נתהפך המן לעצם דבר האסור אבל מאן דס"ל דטעמו בו טעמו וממשו היינו דנתהפך לעצם הדבר בצורתו ותבניתו היה אסור לחשוב בו טעם איסור וכן לענין ברכה לפני המן כתב בפרדס יוסף פרשת בהעלותך ד"ל שהיו צריכים לעשות ברכה המיוחד לדבר שחשבו לטעום בו טעמו וכגון שחשבו לטעום בו טעם פירות היו צריכים לעשות בפה"ע ע"ש אבל אחרים אמרו שברכו עליו ברכת המוציא עי' לעיל. ולכאורה י"ל דגם זה תלוי בפלוגתא הנ"ל אי טעמו במן טעמו וממשו ממש או רק טעמו אבל עצם המן לא נשתנה. וכ"כ בס' הר צבי דדבר זה תלוי אי טעמו בו טעמו וממשו ואז יצאו במן ידי חובת מצה אבל למאן דס"ל דטעמו בו רק טעמו אז לא הי' בגדר ה' מינים שיוצאין בו ידי חובת מצה.

המלקט

2. האם אפשר לעשות שליח ללקוט המן?

3. כיצד עשו קידוש בשבת?

- ♦ עם מה קידש רשב"י במערה - אולי בחרובים היה כל הטעמים כמו במן (שפתי צדק ל"ג בעומר)
- ♦ כיצד נכנסו שתויי יין למקדש? מהיכן היה להם יין?
אם מתגרי אוה"ע הרי יין של גויים אסור?
אולם: באר מרים היה לה כל הטעמים (ילקוט)

4. מה איסור ליקטתו בשבת?

- ♦ וזה הי' חילול שבת בלי ספק אם היו לוקטים הדבר ממקום גדולו כאמרום ז"ל האי מאן דהלש כשותא מהיזמי והיכי חייב משום עוקר דבר מגידולו.
- ♦ ספורנו - איסור תולש

5. האם יכלו להשתמש במן למבחנות?

6. האם יצאו חובת מצה בפסח?

- כמו שיוצאים ידי חובה בגדל בעציץ שאינו נקוב. (עמ' 58)
- לריטב"א - צריך דווקא ה' מיני דגן - קנו מתגרי אומות העולם.

טז

אי יוצאין בו מצות אכילת מצה

לכאורה איך אכלו מצה ליל פסח כל מי שנה במדבר דבמן לא יצאו ואינו בבל תאכל חמץ ואינו מה' המינין ואין גידולו מן הארץ ולמ"ד דכל המינין טעמו במן טעמן וממשן י"ל דיצאו יד"ח ע"י שחשבו לטעום במן טעם של מצה מה' המינים דאז נעשה ממש כמצה מה' המינין והחיד"א בס' פתח עינים מסתפק אי חשב לאכול חזיר או שאר איסורין וטעמן במן אי עביד איסורא ע"ש, ואי נימא דבכה"ג עביד איסורא א"כ גם כאן כיון דאולי נתכוונו לטעום טעם חמץ היו טועמין טעם חמץ וממשי וכנ"ל והוי עביב איסורא א"כ ישנו ככל תאכל חמץ וקצת ראייה מהא דאי' בברכות מח: דנמשה תיקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן הרי ברכת המזון ג"כ מה' המינים. ובספורנו כתב עמש"כ דיצאו מן העם ללקוט בשבת דהי' בזה חילול שבת אם היו מלקטים הדבר ממקום גידולי כאו"ל האי מאן דעקר בשיתא מהיומני והיגי חייב משום עוקר דבר מגידולו (שבת קו:) ומשמע מדבריו דיש למן דין גידולו מן הקרקע. מיהו בריטב"א (קידושין לו:) כ' מפורש שלא הי' אפ' לצאת במן יד"ח מצה הואיל ואינו לחם מה' מינים. ובעיקר השאלה יש לומר דאפילו שקיימו מצה מתבואה שקני מתקרי עכו"ם ועו"ל ע"פ הזמכורא בתוס' חולין פת. דבזמן שהיו ישראל במדבר היו זורעין ומצמיח.

מדכני ס' הר צני

וכדבריו ריטב"א הנ"ל כ"כ כאבן עזרא פ' בא עה"פ והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ד' לכם כאשר דבר ושמרתם את הדבר הזה וכו' וז"ל עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה ולא עשו פסח אחר במדבר כי בהר סיני היו עם הישוב וימצאו מצות ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו בשלוהו בפרור ודכוהו במדוכה והוצרכו ללקטו בשדה ולאספו הביתה אבל הצדיקים אשר השיגו הרוחניות שבתוכו ושפע השכלית והנבואית אשר הוא נשמה אליו הי' להם מזון רוחני מתיחס למזון הנפש לבד כמ"ש למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחי' האדם כי על כל מוצא פי ד' יחיה האדם, וז"ש ביומא כתיב בדרת הטל ירד המן עליו וכתוב שטו העם ולקטו כאן לצדיקים כאן לרשעים כי לרשעים נתהפך למזון גשמי ממש והוצרכו ללקטו ולאספו הביתה אבל לצדיקים שלהם גבר בו ענין הרוחני שבו לא יצויר שילקטו דבר רוחני ביד ולאספו בחצן רק שירד להם אל בתיהם שהשיבו באהליהם השפע האלקית שירד עמו ועם דבר הרוחני לקחו גם המזון הגשמי שהי' טפל אליו. ולפי"ז הגם שבמזון הגשמי שקבלו מהמן להשפיע הגוף היו כולם

שיום בלקיטתו שלא השיבו ממנו רק עומר לגלגולת מ"מ בשפע הרוחניית ומזון הנפשי שהשיגו עמו בודאי לא היו כולם שיום בהשגתם שבודאי יהושע שהיתה מעלת נפשו גדולה מכולם הי' משיג ממנו בשיעור כנגד כולם וכדחז"ל ביומא עו. לחם אבירים אכל איש זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל ואין זה סותר מה שבארה התורה שלא העדיף המרבה והממעט לא החסיר שזה כמזון הגשמי שלקטו ממנו לא בשפע הרוחניות שלפי מעלת נפש יהושע ויתרון שלמות נשמתו היתה מקבלת למונה שפע רוחנית כנגד כולם וכן הזקנים והנביאים כ"א קבל שפע רוחניות הזאת לפי מעלת מכסת נשמותיהם.

מדברי המלבי"ם פ' בהעלתך

7. האם אפשר ללקוט לפני התפילה

עמ' 55

לקיטה קודם או אחרי התפילה

וילקטו אנו בבקר כבקר. השכימו ולקטו אותו בבקר קודם תפילתם כדי שיתכוונו רוחנית על התפילה.

מיהו בספרי פ' בהעלתך (ט' י"א) כ' והם קורים קריאת שמע ומתפללים ואדם יוצא לפתח ביתו ומלקט פרנסתו ופרנסת ביתו ואח"כ וחס השמש ונמס ע"כ. ומפורש שלא היו מלקטים רק אחרי התפילה. ואולי י"ל דבגמ' יומא עה. איתא דלצדיקים ירדו לפתח ביתם ובינונים יצאו ולקטו ורשעים שטו ולקטו ע"ש, ולכן מלבד דהצדיקים לא היו צריכים להתעוררות המן כדי להתבונן ברוממות א-ל גם הי' המן תחת ידיהם בפתח ביתם ולכן גם קודם שהכניסו המן לתוך אהלם היו רואים המן שירד לפתחיהם והיו מתבוננים עי"ז איך המטיר להם לחם מן השמים אבל הבינונים שהיו צריכים לצאת וללקוט ולא הי' תחת ידיהם היו מלקטים קודם התפילה ועי' במ"ב וביה"ל ריש סי' ר"ג, ומדברי הפנים יפות משמע דהיו מלקטים מיד מעלות השחר ומשמע לפי"ז דהיה קודם התפילה דזמנו לכתחלה מנה"ח.

המלקט

הערות לציון

- ◆ טעם לאכילת דגים בשבת - איך אמרו? זכרנו את הדגה יכלו לטעום טעם דג.
- ◆ עמוד 118 - לפי התעוררות האדם באה הקדושה
- ◆ למה לא אמרו שירה כמו השאר?
- ◆ גודל האמונה נבדק שאדם הולך לישון והמקרר ריק.
- ◆ אם לא חשבו טעם מסוים - היה כצפיחית בדבש